

CAPITOLUL I

NECESITĂȚI DE MODERNIZARE INSTITUȚIONAL-FUNCȚIONALĂ A REPUBLICII MOLDOVA

CHAPTER I

REQUIREMENTS FOR INSTITUTIONAL AND FUNCTIONAL MODERNIZATION OF THE REPUBLIC OF MOLDOVA

TIMPUL SPIRITULUI PARTICIPATIV

THE TIME OF THE PARTICIPATORY SPIRIT

Summary

This paper identifies and discusses key elements associated with lasting democracy — one of the bases vital to fostering a modern society across multiple levels of societal organization. The author's attention is focused on the analysis of the conceptions of democracy and on the effects of several types of political participation. The paper determines the relevance of political participation for democracy and democratization. The vast majority of democratic theory either implicitly or explicitly assumes the need for widespread citizen participation. It requires that all citizens possess the opportunity to participate and also that they take up this opportunity. Participatory democracy thus appears not so much as an alternative to representative democracy, but rather a complement to it, an important source, capable of printing more substance. Changing patterns of political participation observed by political scientists over the past half-century brings the new elements for the traditional democratic theory and practice, highlighted in the article. Through its theoretical postulates, examples, and practical analyses, this article presents a framework for the concept of democratic participation.

Procesul democratizării în Republica Moldova (ca și în alte țări post-sovietice) se află pe un făgaș marcat de dinamism și, în cele din urmă, de devenire. Se produce, de fapt, integrarea acestui fenomen în procesul general al transformărilor care au cuprins societatea din Republica Moldova. În acest context, stimularea atitudinilor participative ale cetățenilor se înscrie firesc în perspectivele dezvoltării societății, determinând imperativul trasării unor obiective precise și al formulării unor concluzii de rigoare, necesare și utile pentru aprofundarea proceselor de modernizare.

Reprezentând, cu adevărat, o inovație în viața societății și o expresie a desfășurării reale a proceselor democratice, noțiunea de democratizare vizează și promovarea inițiativelor locale, a creativității individuale și de grup, a cooperării, drept principiu diriguitor al vieții, pentru valorificarea eficientă a potențialului uman și multiplicarea acestuia.

Punctele de reper ale acestui proces rezidă în implicarea cetățenilor în identificarea problemelor stringente ale comunității căreia îi aparțin; în participarea la luarea deciziilor; asumarea responsabilităților; eficientizarea aportului personal la soluționarea problemelor emergente; cooperarea eforturilor; utilizarea judicioasă a resurselor locale; crearea parteneriatelor; fortificarea societății civile; participarea la diferite tipuri de instruire; antrenarea în elaborarea, realizarea și asigurarea viabilității proiectelor și programelor implementate.

Astfel, în condițiile în care noțiunea de „proiect” devine o chintesență a acțiunii social-politice, fie la nivel național, fie la nivel local, populația comunității devine, prin antrenarea în așa-zisă „dezvoltare comunitară” (care este parte a democratizării), prin lansarea și antrenarea în diferite proiecte, sensibilizată la oportunitatea inițierii în procesele decizionale, își asumă examinarea problemelor stringente apărute în viața cotidiană a comunității, obține acces la stabilirea priorităților, se obișnuiește să argumenteze și să ierarhizeze necesitățile, să-și planifice activitățile, să-și coopereze eforturile, să utilizeze rațional resursele locale, să găsească finanțatori externi, să gestioneze proiectele respective. Există deja rezultate reale și exemple concrete ale desfășurării reușite a acțiunilor, menite să contribuie la reușita procesului de „dezvoltare comunitară” în cadrul localităților rurale din republică. Ceea ce contează, în primul rând, sunt nu atât realizările concrete, la nivel de sat sau raion, fără a subaprecia, câtuși de puțin palpabilitatea reală a rezultatelor, fie și de proporții mai puțin semnificative, deocamdată, cât urmările social-politice ale fenomenului în desfășurare, efectele care pot fi întrevăzute dincolo de anumite rezultate concrete.

Considerăm important a sublinia că, prin consecințele sociale pe care le comportă, fenomenul „dezvoltării comunitare”, dezvoltându-se în albia tradițiilor deja încetățenite în Occident, apare marcat de un sens profund al acelei valori fundamentale pe care o reprezintă în viața societății democrația. Am putea afirma că dezvoltarea comunitară, așa cum este ea interpretată la noi, dar nu numai la noi, poartă în sine un germene necesar al democrației. Este evident că afirmarea lăstarilor democratici nu este simplă. Iată de ce ni se pare firesc a evidenția, în contextul evoluției democratice, orice manifestare a spiritului participativ, care este esențială pentru dezvoltarea comunitară, pentru dezvoltarea societății. Tocmai spiritul participativ este cel care marchează conștientizarea de către individ a condiției sale sociale și contribuie la depășirea

stereotipiei comportamentale, la depășirea psihologiei dependenței, a aspirațiilor paternaliste, promovate, prin tradiție și inerție, în raport cu statul.

Democrația, se știe, nu poate fi importată, de parcă ar fi o marfă oarecare, ea poate doar să se autopropulseze, dar cu condiția să existe contextul favorabil. Prezența spiritului participativ reprezintă, indiscutabil, un astfel de context. Spiritul participativ este antonimul apatiei sociale și, în definitiv, al apatiei politice, al acelei apatii care determină lipsa de interes a omului față de chestiunile care-l privesc în modul cel mai nemijlocit. În acest sens, antrenarea cetățenilor în viața societății, atât la nivel local, cât și la nivel național, este esențială pentru afirmarea principiilor democratice.

Corect înțelesă, participarea, în viziunea unui clasic al științei politice, Giovanni Sartori, semnifică „a lua parte personal într-un mod voit” la o acțiune. În explicația elementară a politologului, participare nu înseamnă doar „a fi parte din (simplul fapt de a fi implicat într-o împrejurare oarecare) și, cu atât mai puțin, o stare involuntară de „a fi făcut parte din”. Participarea este o autopunere în mișcare, fiind astfel chiar opusul lui „a fi pus în mișcare” (prin voința altcuiva), adică opusul mobilizării [1, p. 120]. Tocmai într-un astfel de context se îngemănează cunoscutele atribuții ale participării, cum sunt autocontrolul, autoîmplinirea și autoeducarea.

Teoria generală a democrației nu a neglijat niciodată participarea, concepută ca o implicare personală, activă, calificând-o drept „esență a microdemocrațiilor”. Dar legătura directă dintre micro- și macrodemocrație este evidentă, prima constituind o premisă, un fundament al stării democratice.

Și atunci, dacă acceptăm participarea într-un sens îngust, cu înțelesul doar de manifestare sporadică a cetățeanului, exprimată fie nemijlocit în cadrul comunității, fie prin participarea sa la alegeri, sensul participării este diminuat la maximum. Or, democrația nu poate fi redusă doar la darea votului în favoarea unei clase de politicieni profesioniști. Cum nota același G. Sartori, „a vorbi despre simplul act electoral ca despre participare este mai mult decât o figură de stil, și ne transmite, indiscutabil, o semnificație slabă și diluată a termenului” [2, p. 121]. Nu poate nicidecum să fie considerat simplul semn aplicat în cerculețul din buletinul de vot drept o adevărată participare politică, decizia fiind deseori bazată pe un slogan auzit întâmplător, pe aparențe. Manifestarea spiritului participativ are loc prin acțiuni conștientizate și concrete, și tocmai încadrarea reală în viața comunității oferă astfel de posibilități.

John Stuart Mill, în lucrarea sa „Considerații asupra guvernării reprezentative”, indica asupra avantajului obținut prin participarea, fie chiar produsă nu atât de des, a cetățeanului la rezolvarea problemelor de ordin public. „Aici el este chemat să se ocupe de chestiunile care reprezintă nu doar interesele

sale înguste, aici, în cazul confruntării intereselor, el nu se poate conduce de simpatii personale; la fiecare pas el trebuie să aplice în practică principiile și normele valabile pentru binele public. Respectiv, el găsește alături, în aceste activități, persoane predispuse mai mult pentru aceste idei și pentru această cauză; o astfel de tangență va dezvolta în el atât înțelegerea, cât și sentimentul pentru interesele colectivității. Va învăța să simtă că face parte dintr-o colectivitate și că interesul public reprezintă și interesul său” [3]. Se desprinde, foarte convingător, din aceste rânduri ale cugetătorului englez, importanța participării populației la rezolvarea problemelor publice. De menționat o anumită consonanță a acestor idei cu reflecțiile despre democrația în America ale lui Alexis de Tocqueville: omul, mai întâi, se va ocupa de interesul general din „necesitate”; dar, ulterior, o va face ca o „alegere”, din „calcul”, „instinct”, „obișnuință” și „gust” de a sluji acest interes [4, p. 135].

În fond, participarea trebuie considerată un element inerent al oricărei societăți care pretinde să se definească drept democratică, de rând cu alte valori universal recunoscute. Desigur, această participare, la care ne referim (individuală sau realizată în cadrul unui grup), nu presupune incidență directă și imediată asupra proceselor decizionale publice. În lipsa prerogativei de traducere directă în acte de ordin juridic, importanța ei rezidă în influența care se produce asupra proceselor de luare a deciziilor, venind „de jos” și asigurând o mai mare eficiență acțiunii autorităților.

În mod cert, democrația participativă reprezintă un subiect complex, continuând să rămână deocamdată, în multe privințe, după cum recunosc politologii, „o noțiune confuză” (G. Sartori), „o noțiune vagă” (D. Held) [5, p. 258], întrucât este complicat a-i determina cu precizie limitele, a-i defini locul între democrația directă și cea reprezentativă (unii cercetători conferindu-i statutul de „tertium genus” între cele două modele de democrație [6, p. 184]. Exegeții moderni recunosc, în definitiv, imaginea contradictorie a unei democrații, „când simplă și clară, cu vocație universală, când întărită de predestinare și sofisticare (reprezentată de imaginea greșelilor reparabile)” [7].

Desigur, elucidarea conceptului participării nu se pretează unei interpretări univoce, generând interpretări multivalente, spectrul cărora se extinde de la „înțelegerea restrictivă până la cea incluzivă” [8, p. 23]. De mai multe ori, participarea este considerată a fi un „concept abstract” [9, p. 351]. Poate, de aceea, îndemnul adresat mediului academic – „E timpul să actualizăm definiția participării politice” [10, p. 495] – rămâne a fi actual. Oricum, este clar că, cu toate delimitările inerente, votarea, participarea la mitinguri, la defilări, la flash mob-uri sau la acțiuni de boicotare - dar și alte activități sunt circumscrise participării politice.

Dacă însă cei mai reputați politologi actuali găsesc în democrația participativă un însemn sigur al „implicării civice și al sociabilității” [11, p. 167], interpretând angajamentul civic, implicarea civică drept premisă a participării politice, dacă mai mulți autori notorii arată că procesele democrației participative comportă decizii mai bune, o moralitate mai bună, un grad sporit de autoactualizare a individului, care într-un alt regim era tratat cu superioritate, o eficiență mai pronunțată, o colaborare organizațională dezvoltată, dacă prin intermediul participării este promovată o „logică a egalității” [12, p. 130], în acest fel principiile și idealurile unei democrații (respectarea demnității persoanei, protecția minorităților în fața unor decizii arbitrare) găsindu-și o exprimare adecvată, atunci eventualele prejucții ce ar putea s-o însoțească nu-și găsesc confirmare.

Democrația participativă apare, astfel, nu atât ca o alternativă a democrației reprezentative, ci, mai degrabă, o completare a acesteia, o sursă importantă, capabilă să-i imprime mai multă substanță. Se produce o adevărată antrenare a societății civile în desfășurarea politicilor publice prin democrație participativă, un răspuns adecvat în raport cu exigențele democratice ale societății. Asocierea reprezintă motorul acțiunii de participare a cetățenilor, un vehicul al solidarității și al responsabilităților asumate în comun. Democrația participativă este viabilă atunci când se integrează într-un țesut democratic civil, capabil să facă din asociere liberă un protagonist al dialogului - dialogul reprezentând cel mai important instrument al democrației (dar și, după caz, al conflictului) - cu administrația publică, cea care obține, astfel, la rândul său, o resursă marcată de îndemnul participativ. Asocierea participativă nu rezidă doar în asociere politico-partidică, fundamentală pentru procesele instituționale, ci se configurează în calitate de o dimensiune deosebită, axată pe promovare socială, culturală, ecologică etc. și pe extinderea drepturilor și garanțiilor sociale. Caracteristicile democrației participative, în fond, apropie viața instituțională de nevoile cetățenilor, contribuie la optimizarea eficacității sferei publice, la consolidarea legăturii și stabilirea unei relații mai directe dintre cetățean și administrația publică. Așa cum baza democrației participative este mai pronunțată la nivel local, avem toate temeiurile ca s-o considerăm o resursă importantă în viața unei comunități pentru dezvoltarea locală, educația civică și coeziunea socială.

Câmpul democrației participative, circumscris construcției perseverente a cotidianului, nu este limitat prin anumite standarde riguroase, fiecare comunitate căutând propriile instrumente și mecanisme pentru afirmarea propriei identități, pentru conceperea, punerea în practică și aplicarea inițiativelor participative.

În mod firesc, la baza caracterizării participării politice trebuie de plasat criteriul intenționalității acțiunii, motivării acesteia din punctul de vedere al implicării nemijlocit politice. Specialiștii în domeniu indică asupra câtorva principii care determină conceptul participării politice, după cum urmează:

- participarea politică este întotdeauna un comportament activ;
- în procesul de participare politică sunt antrenați persoane sau grupuri având intenția de a influența probleme de ordin politic, individuale sau de grup;
- participarea politică poate fi instrumentală sau simbolică;
- participarea politică ține de voluntariat: nu poate fi forțată sau avea regimul de angajare cu salariu;
- poate fi legală sau ilegală [13, pp. 81-82].

Spiritul democrației participative se înscrie firesc în înțelegerea contemporană a democrației. Notoriul politolog italian Domenico Fisichella, de exemplu, elucidează în paginile cărții sale „Știința politică: probleme, concep-te teorii” trăsăturile pertinente ale democrației contemporane, pornind de la dihotomia amic/inamic, care trebuie substituită prin cea de amic/adversar: „adversarul nu numai că nu reprezintă în mod obligatoriu un inamic, fiindu-i garantată posibilitatea de a manifesta dezacordul și de a se opune, dar, în afară de aceasta, adversarului i se permite chiar să ajungă, în mod pașnic, la putere, înlocuindu-l pe însuși deținătorul acesteia” [14, p. 313]. Tocmai în acest context se poate manifesta plenar participarea politică.

Într-o viziune mai extinsă a ariei conceptuale a fenomenului, implicarea civică secundează participarea politică: activitățile „de impact asupra societății civile sau care încearcă să modifice sistemele de comportament social” pot fi considerate drept exemple de participare politică [15, p. 16]. În opinia experților, „hotarele dintre angajamentul politic și civic nu sunt clare” [16, p. 52], iar „angajamentul civic include orice activitate, individuală sau colectivă, dedicată influențării vieții colective a politicii”, respectiv, nu ar trebui să existe „o distincție accentuată dintre implicarea civică și implicarea politică” [17, p. 6], interdependența conceptelor fiind evidentă.

Timpul pe care îl trăim solicită imperios ca spiritul participativ în societate să primeze. Asumarea conștientă a participării ar fi o contribuție reală la realizarea misiunii dificile de a stopa alunecarea continuă a societății într-un univers, s-ar putea spune, fantasmagoric, ar fi un suport pentru împlinirea aspirațiilor cetățenilor, ar face să fie repus în drepturi sistemul de valori, răsturnat în ultimul timp, impulsionând energia oamenilor, fortificată și renovată de impulsul participativ, susținând alinierea societății la standardele răvnite ale unei vieți civilizate. În contextul frământărilor actuale ale societății,

acum este momentul pentru a fi precizată poziția civică, atitudinea față de evenimentele actuale. Modalitățile de participare cunosc, în ultimele decenii, o extindere considerabilă. Tocmai acest lucru determină relevanța participării politice pentru democrație și democratizare.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. Giovanni Sartori. Teoria democrației reinterpretată. Iași: Polirom, 1999.
2. Ibidem.
3. John Stuart Mill. Considerations on Representative Government. New York. Prometheus Books, 1991.
4. Alexis de Tocqueville. Despre democrație în America. Vol. II. București: Editura Humanitas, 1992.
5. David Held. Models of Democracy. Cambridge: Polity Press, 1987.
6. Massimo Luciano. Democrazia rappresentativa e democrazia partecipativa. În: Lorenzo Carlassare (a cura di). La sovranità popolare nel pensiero di Esposito, Crisafulli, Paladin. – Padova: Cedam, 2004, pp. 181-192.
7. Adriana Oprescu. Democrația și greșelile recuperabile. În: Polis (Iași), 2013, nr. 1, pp. 104-113.
8. Colin Hay. Why We Hate Politics. Cambridge and Malden, MA: Polity Press, 2007.
9. Jan W. van Det. A conceptual map of political participation. In: Acta Politica, 2014, Vol. 49, N 3, pp. 349-367.
10. Stuart Fox. Is it time to update the definition of political participation? Political participation in Britain: The decline and revival of civic culture. In: Parliamentary Affairs, 2014, Vol. 67, N 2, pp. 495-505.
11. Robert Putnam. Cum funcționează democrația? Iași: Polirom, 2001.
12. Robert Dahl. Democracy and its critics. New haven and London: Yale University press, Reissue edition, 1991.
13. Stuart Fox. Apathy, alienation and young people: the political engagement of british millennials. PhD thesis, University of Nottingham, 2015. [On-line]: <http://eprints.nottingham.ac.uk/30532/1/Final%20Corrected%20Version%20-%20Apathy,%20Alienation%20and%20Young%20People%20The%20Political%20Engagement%20of%20British%20Millennials.pdf>. (Accesat 24.10.2019).
14. Domenico Fisichella. Știința politică: probleme, concepte, teorii. Iași: Polirom, 2007.
15. Pippa Norris. Democratic Phoenix: Reinventing Political Activism. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
16. Cliff Zukin, Scott Keeter, Molly Andolina, Krista Jenkins, Michael X. Delli Carpini. A New Engagement? Political Participation, Civic Life, and the Changing American Citizen. Oxford: Oxford University Press, 2006.
17. Stephen Macedo et al. Democracy at Risk: How Political Choices Undermine Citizen Participation and What We Can Do about It. Washington DC: Brookings Institution Press, 2005.

**Victor MORARU, doctor habilitat în științe politice,
membru corespondent**